

válják művei igazát; a cselekmény menetével is van baj, gyakran lomha a tempó; párbeszédeiben nemegyszer erőszakolt hangnemi stilizáltság zavarja az olvasót, s érzelm-ábrázolásában sem ritka a túlszöppenő atmoszféra-teremtés. Ám e hibák ellenére: műve egészének anyaga igényes, életigaz mondanivaló kifejezésére gyűlik össze, a teljes alkotás „visszafelé” megvalósuló tartalma szinte rehabilitálja az addigi elcsúszásokat — a mű egésze általában érvényes erejű valóságot revelál.

Ez a szándéka szerint mindig a korszerűt megragadó életmű még alig ismert területe irodalomtörténeírásunknak. A kötet megjelenítése, többek között, erre a hiányosságra is felhívja a figyelmet.

Farkasházi Zoltán

Illés Béla: Pipafüst mellett ... Írások irodalomról, írókról, könyvekről, színművekről, filmekről, képzőművészetről. Összegyűjtötte és szerkesztette: Jászberényi József. Bp. 1967. Szépirodalmi K. 661 l.

Az idei könyvhéten nem kis meglepetés érte az olvasót: kézbe vehette Illés Béla publicisztikai írásainak gyűjteményes kötetét. Ez a hetedfélézság lap olyan írásokat tartalmaz, melyeket még itthon nem olvashattunk, vagy ha igen, akkor jórészt feledésre ítéltettek az újságírás és -olvasás iratlan törvényei miatt. Némelyik írására ha emlékeztünk is, kinek van ideje-módja ismét hozzáférhetővé tenni azokat. Becsülendő és követendő vállalkozásnak tartjuk a kiadó és a szerkesztő munkáját: a szocialista magyar irodalom nagy alkotóinak szépirói munkássága mellé (és nem után) oda kell állítani publicisztikai munkásságukat is. Mert az író vallomása szerint „minden betű, minden szó és minden gondolat harc a szocializmusért”. Így alkotnak szerves egységet ezek az apró írások, hiszen egynek-egynek terjedelme nem több átlagban a 4–5 lapnál.

A kötet mintegy másfél száz írása irodalomról és színházról, mozirol és képzőművészetről szól, a XX. századi magyar és világ-irodalom nagy alkotóiról rajzol portrét vagy éppen egy műüket ajánlja az olvasó figyelmébe. A szocialista magyar irodalom alkotóinak egész sora jelenik meg előttünk, akikkel Illés együtt élt és dolgozott előbb az emigrációban, majd itthon: Zalka Máté, Hidas Antal, Komját Aladár, Lengyel József, Gergely Sándor, Lányi Sarolta stb. Ebből a cikkgyűjteményből felmérheti az olvasó, hogy Illés mennyit tett a két háború közötti „emigrációs” szocialista irodalom hazai elfogadtatásáért és népszerűsítéséért. Hidas Antaltól szóló cikkében figyelmeztet, hogy „irodalomtudományunk már régóta tarto-

zik egy Hidas-tanulmánnyal, nem annyira a költőnek, mint inkább a magyar olvasónak”. Az alkotó ellen elkövetett méltánytalanságnál nagyobb bűnnek tartja, ha az olvasót megfosztják a mű ismeretétől, élvezésétől — a művet pedig társadalomformáló küldetésétől.

Illés Béla írásai nem itézi tanulmányok, esszék. A példa kedvéért maradjunk a már említett, Hidasról szóló tanulmánynál: „Nem áll módomban akár vázlatosan is leírni Hidas hosszú, mindvégig küzdelmes útját. Csak néhány emléket idézek fel az útnak arról a szakaszáról, amelyet közösen tettünk meg.” Tehát nem pontról pontra filológiai helyes és kritikailag megalapozott írások, vélemények ezek, hanem a kortárs-író közvetlen élménytől átfűtött visszaemlékezései, felidézései inkább, amelyeknek ítéletei gyakran híjjával vannak az értékeléshez szükséges, távolságtartó megfontolásnak. Az életművek maradandó értékeinek megláttatásában sokszor biztosabb, mint a filológiai tényektől zsúfolt, elméleti fejtegetésektől kissé nehéz elméleti cikkek.

Emlékező, vallomások írások Illés Béla cikkei, tanulmányai, de legalább annyira önvallomások is. Sokat vall magáról is, és így életművének intenzívebb megértéséhez és irodalomtörténeti feldolgozásához is nagy segítséget nyújt (a *Harminchat esztendő* című novellaskötete előszava, Élmény és fantázia).

Illés Bélának kedves és szeretett írója Mikszáth Kálmán; a róla szóló írások külön fejezetet is kapnak a könyvben. Ha Mikszáth-értékelése helyenként vitatható is, s itt-ott nem is felel meg a szaktudomány mai állásának, Illés tiszteltetreméltó egyértelműséggel körvonalazza véleményét a századforduló nagy írójáról. Mivel az életműértékelése körül még ma is nagy viták kavarnak, nem hagyható figyelmen kívül egyetlen határozott, avatott vélemény sem. Sok olyan megfigyelése, észrevétele van, amelyet csak író láthat meg egy másik író művében: intuíción alapuló véleményei néhol értékesebbeknek tűnnek, mint a Mikszáth-életmű politikumának kérdéseit taglaló részek. Méltán és joggal hívja magát a nagy író régi és hűséges szerelmesének.

Örömünket nem csorbítja az sem, hogy ha a kiadást nem érezzük hibátlannak. Nem követhettük mindig, sajnos, a könyv ciklikus beosztásának logikáját, s miért kerültek egymás mellé a tanulmányszámba menő cikkek és az emlékező, köszöntő írások. Filológiai is lehetett volna következetesebb a szerkesztés, mert adja ugyan a könyv végén a gyűjtéshez felhasznált lapokat, a cikkek végén pedig a megjelenés évszámát (csak az évszámot!), de együtt kellett volna közölni és pontosan. Végül: a meglegedés kere-

kedik felül bennünk, valamint erősödik a remény, hogy további értékes kötetekkel gyarapszák könyvtárunknak az a polca, amelyre szocialista irodalmunk kötetei kerülnek.

Stenczer Ferenc

Bori Imre: Eszmék és látomások. Tanulmányok. Novi Sad, 1965. Fórum K. 235 1.

Nyolc tanulmány olvasható Bori Imre Novi Sadon kiadott *Eszmék és látomások* című kötetében. Valamennyi a mai magyar irodalom alkotóival és jelenségeivel foglalkozik, egyedül „A semmi ágán” című József Attilával. Az *Eszmék és látomások* már ezzel sokatmondó: hogyan látja egy velünk szomszédos államban, de más szellemi közegeben élő magyar irodalomtörténész a hozzá mégiscsak közvetítésekkel érkező alkotásokat? Mi ragadja meg a figyelmét, mit tart kiemelendónak; milyen jelenségekre helyezi a hangsúlyt? Nem véletlenül beszéltünk hangsúlyokról. Az *Eszmék és látomások* fő erénye a megszerkesztettség. A tanulmányok együtt többet mondanak, jelentősebbek, mint önmagukban voltak, midőn a *Hid* című folyóirat hasábjain sorra megjelentek. Bori Imre már egyes tanulmányaiban is mai irodalmunk középpontinak vélt kérdéseivel és műveivel szembeesíti az olvasót; maga a kötet ennél mégis tágabb szemhatáru. Az új eredményeket vizsgálva a magyar irodalom jövő lehetőségeibe is nyújt némi bepillantást. Fogalmazhatjuk állításunkat határozottabbra is. Bori Imre nemcsak az egyes műveket látja, nemcsak íróegyeniségek és életművek értelmezésére vállalkozik. Élő irodalmunk köré odagondolja az európai horizontot; értéknek az egyetemes jelentésűt tudja elfogadni. Ady igazára gondolna — arra, hogy „az irodalomban nincs jogcíme annak, ami csupán nemzeti, általános emberi vonások nélkül?” Ha így is lehet, akkor sem mondunk el mindent, sőt a lényegéről feledkezünk meg. Bori Imre elfogulatlansága a más szellemi klímában élő gondolkodó előnye. Elnéző magatartásra még a hagyományok sem tudják rákapatni. Amit itthonról esetleg a „fájdalmas késésektől” szenvedő ország számlájára írunk s ezáltal az irodalom teljesítményeit is más szemmel nézzük — az Bori Imre számára könnyen lehet vidékies elmaradottság. Olyanféle nemzeti sajátosság, amelyetől hasznosabb megszabadulni, mintsem továbbra is eredetiségünk zálogaként dédelgetni.

A hazai kritikáétól el is tér észrevehetően az *Eszmék és látomások* igénye és rangsora. Támadt is már régebben visszhangja a Kortárs hasábjain, hogy József Attilát a francia egzisztencialisták, elsősorban Camus és Sarte

társaságába utalja, s épp csak érintően szól a különbségekről. De a kötetnek úgy szólván valamennyi tanulmánya értelmezésbe, kommentárba szőtt vitáit. Weöres Sándor lírájáról, Déry Tibor új regényéről, a mai próza lehetőségeiről, Németh László munkáiról szóló tanulmányai perújrafelvételt hirdetnek. Bori Imrénél más a nézőpontja és sok tekintetben mások az eredményei, mint az itthoni kritikának. Az általa „humanista neomarxizmusnak” nevezett szemlélet alapján tekint az irodalomra. Vallja a műelemzés tételét, hogy a mű értékét önmagában kereshetjük. Tanulmányaiból kitetsző irodalomelméleti koncepciója nem normatív igényű; inkább az értelmezés, a megértés munkáját vallja.

A határontúli magyar irodalmak némelyike —, mint a csehszlovákiai és a jugoszláviai — kiemelkedő művek híján az esszével, tanulmánnyal kárpótolja magát. A gondolat tájékozódásával frissíti a lassan éledező irodalmat s a fenyegető elszürküléssel szemben a magas eszményekre hivatkozik. A jugoszláviai magyar irodalom néhány éve tartó új szakasza is elsősorban új szellemi közeg létrehozásában ért el nagyobb eredményeket. Sinkó Ervin, Major Nándor, Bányai János, az Új Symposion fiataljainak tanulmányai jeleztek a tájékozódás megalapozottságát és olykor „neoavantgarde” túlzásait, türelmetlen egyoldalúságait. Bori Imre tanulmányaihoz sok vitázó megjegyzést lehetne hozzáfűzni. Ítéletei némelykor közbeszólásra ingerelnek. Ideje is volna erre sort keríteni. A vitáért is, de meg egyebek miatt is. Bori Imre különvéleménye fölött hallgatással nem térhetünk napirendre. A magyar irodalomtörténész középnemzedék egyik legtágabb látókörű képviselője, noha kívülről nézi, mégis a sajátjaként szól a magyar irodalomról. A noviszázi magyar avantgarde megteheti, hogy amolyan megbocsájtó hangnemen írjon a tanulmánykötetről. A mi érdekünk inkább az lenne, hogy részletezve vegyük szemügyre az *Eszmék és látomások* tanulmányait. Új szempontokra is lelhetnénk bennük, s az eszmeecserékben ez sem utolsó szempont.

Béldi Miklós

Südosteuropa-Bibliographie. Bd. I. 1945—1950. 1. Teil: Slowakei, Rumänien, Bulgarien; 2. Teil: Jugoslawien, Ungarn, Albanien, Südosteuropa und grössere Räume. Hrsg. von Fritz Valjavec. München, 1956. R. Oldenbourg. 91; 263 S. — Bd. II. 1951—1955. 1. Teil: Südosteuropa und grössere Teilräume, Jugoslawien, Ungarn; 2. Teil: Albanien, Bulgarien, Rumänien, Slowakei. Hrsg. von Südost-Institut München, Red.: Gertrud